

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Μετρό

Κατά το 2007-2008, η ανασκαφική έρευνα, που πραγματοποιήθηκε στο χώρο νότια της Κεντρικής Βιβλιοθήκης του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, όπου κατασκευάστηκαν οι εγκαταστάσεις αλλαγής τροχιογραμμών του ΜΕΤΡΟ Θεσσαλονίκης, αναπύχθηκε σε έκταση 3.050 τ.μ. και επιβεβαίωσε την ανθρώπινη δραστηριότητα σε ένα ευρύ χρονολογικό πλαίσιο από τους ελληνοιστικούς χρόνους έως και το 19ο αιώνα. Η ανασκαφή έφερε στο φως ένα μεγάλο τμήμα του ανατολικού νεκροταφείου της αρχαίας Θεσσαλονίκης (εικ. 1) με τη χρήση του να εκτείνεται από τα τέλη του 4ου αι. π.Χ. έως τον 6ο αι. μ.Χ. και αρχιτεκτονικά κατάλοιπα.

Τυπολογικά, οι 1.100 τάφοι, που αποκαλύφθηκαν, δεν αποκλίνουν από τα μέχρι τώρα γνωστά δεδομένα της περιοχής και με βάση τον αρχιτεκτονικό τους τύπο μπορούν να ομαδοποιηθούν σε κεραμοσκεπείς, απλούς και καλυβίτες, λακκοειδείς με ή χωρίς κάλυψη, κιβωτίσχημους (εικ. 2), καμαροσκεπείς, εγχυτρισμούς, λίθινη θήκη και ελεύθερες ταφές. Οι τάφοι ήταν διευθετημένοι σε τρία επάλληλα και αλληλεπικαλυπτόμενα στρώματα, με πυκνή διάταξη, χωρίς ενιαίο προσανατολισμό. Αναφορικά με τη χωροταξική οργάνωση του νεκροταφείου, παρατηρήθηκε ότι στο βορειοδυτικό

τμήμα του ανασκαμμένου χώρου εντοπίστηκαν οι 61 από τους 65 κιβωτίσχημους τάφους που ήλθαν στο φως, ενώ σε ό,τι αφορά τους εγχυτρισμούς, αυτοί εντοπίστηκαν με μεγάλη πυκνότητα στο νοτιοδυτικό τμήμα του ανασκαφέντος χώρου.

Από το σύνολο των τάφων που ερευνήθηκαν, σε 67 δεν διατηρήθηκαν τα σκελετικά κατάλοιπα, λόγω των περιβαλλοντικών συνθηκών και των μεταποθετικών διαδικασιών. Η ταφική πρακτική που κυριάρχησε στην ανασκαφή ήταν ο ενταφιασμός ενός νεκρού σε κάθε τάφο που υπερείχε συντριπτικά της καύσης (σε 19 μόνο περιπτώσεις). Επανάχρηση παρατηρήθηκε σε κιβωτίσχημους και καμαροσκεπείς που περιείχαν πολλαπλούς ενταφιασμούς και ανακομιδές. Οστά βρεφών και παιδιών έχουν αναγνωριστεί σε ποσοστό 21,8% των τάφων, αποτελώντας ενδεικτικό στοιχείο της παιδικής θνησιμότητας σε όλη τη διάρκεια χρήσης του νεκροταφείου.

Σε αρκετές περιπτώσεις ελεύθερων ταφών και λακκοειδών χωρίς κάλυψη διατηρήθηκε μέρος του ξύλινου φορείου ή φερέτρου, ενώ σε άλλες η χρήση τους υποδηλώθηκε από την παρουσία σιδερένιων καρφιών.

Κτερισμένοι βρέθηκαν μόνο 135 τάφοι, ποσοστό δηλαδή που ανέρχεται στο 12% (εικ. 3-4). Συνηθέστερα κτερίσματα ήταν τα πήλινα αγγεία: μυροδοχεία, σκύφοι, πινάκια, πυξίδες, οινόχοδες, αρυτήρες, λύχνοι και κάνθαροι.

Εικ. 1. ΜΕΤΡΟ Θεσσαλονίκης. Σταθμός «Σιντριβάνι». Διαστάυρωση τροχιογραμμών. Άποψη του δυτικού τμήματος της ανασκαφής.

Εικ. 2. ΜΕΤΡΟ Θεσσαλονίκης. Σταθμός «Σιντριβάνι». Διαστάυρωση τροχιογραμμών. Άποψη κιβωτίσχημων τάφων.

Εικ. 3. ΜΕΤΡΟ Θεσσαλονίκης. Σταθμός «Σιντριβάνι». Διάσπαρση τροχιογραμμών. Κτερίσματα ταφών.

Εικ. 4. ΜΕΤΡΟ Θεσσαλονίκης. Σταθμός «Σιντριβάνι». Διάσπαρση τροχιογραμμών. Κτερίσματα ταφών.

Εκτός από τα πήλινα αγγεία βρέθηκαν και οκτώ γυάλινα, δύο χάλκινα, ένα σιδερένιο και ένα μολύβδινο. Βρέθηκαν ακόμη χάλκινα νομίσματα, πήλινα ειδώλια, χρυσά, χάλκινα και οστέινα κοσμήματα (ενώτια, δακτυλίδια, περικάρπια), όστρεα, χάλκινοι και ασημένιοι κρίκοι, γυάλινες, οστέινες και πήλινες χάνδρες, χάλκινες και σιδερένιες πόρπες, χάλκινα και χρυσά ελάσματα, αστράγαλοι, οστέινα κομβία, οστέινες περόνες, σιδερένια μαχαίριδια, γυάλινα και λίθινα σφαιρίδια, χάλκινα κάτοπτρα, μια οστέινη γραφίδα, ένα οστέινο χτένι και ένα πήλινο υφαντικό βάρος.

Στην ελληνιστική περίοδο χρήσης του νεκροταφείου εντάσσονται μόνο 45 τάφοι. Πρόκειται για λακκοειδείς με ή χωρίς κάλυψη, ελεύθερες ταφές και κεραμοσκεπείς τάφους, καθώς και λίθινη θήκη, οι οποίοι εντοπίστηκαν κυρίως στο δυτικό τμήμα του ανασκαμμένου χώρου. Η πρακτική της καύσης του νεκρού καταγράφηκε σε 15 περιπτώσεις. Όλες οι ταφές ήταν κτερισμένες με τα προσφιλή αντικείμενα του νεκρού και τις προσφορές των οικείων τους.

Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται σε δύο τάφους: στη λίθινη θήκη Τφ746 που περιείχε καμένα οστά ενήλικου άνδρα, καθώς και οστά μικρού θηλαστικού (εικ. 5). Η ταφή του 2ου αι. π.Χ.

ήταν κτερισμένη με τέσσερα χρυσά στεφάνια από φύλλα βελανιδιάς, πήλινο μυροδοχείο, σιδερένιο κομβίο, σιδερένιο καρφί, χρυσό δακτυλίδι και μάζα σιδήρου· στο λακκοειδή τάφο Τφ840 (εικ. 6), που περιείχε πλούσια κτερισμένο ενταφιασμό ενήλικης γυναίκας του τέλους του 3ου αι. - αρχών του 2ου αι. π.Χ. Η ταφή ήταν πλούσια κτερισμένη με τέσσερα χρυσά στεφάνια από φύλλα ελιάς που είχαν τοποθετηθεί στις τέσσερις γωνίες του ξύλινου φερέτρου, καθώς και με μία χρυσή δανάκη, ένα ζεύγος χρυσών, πήλινες επιχρυσωμένες χάνδρες από περιδέραιο, δύο χάλκινους και εννέα ασημένιους κρίκους, ένα χάλκινο κάτοπτρο, δύο ακέραιες πήλινες μελαμβαφείς πυξίδες, μία χάλκινη φιάλη, δύο πήλινα ατρακτόσχημα μυροδοχεία, δύο σκυφίδια και τμήμα ενός σιδερένιου ψαλιδιού στο οποίο διατηρήθηκε οрукτοποιημένο τμήμα υφάσματος (εικ. 7).

Στο βόρειο μέρος του κεντρικού τμήματος του ανασκαφικού χώρου, ο εντοπισμός αρχιτεκτονικών καταλοίπων παρέχει ενδείξεις για επιπρόσθετη χρήση του χώρου, πέραν αυτής του ενταφιασμού των νεκρών. Αποκαλύφθηκε τμήμα οικοδομήματος με τοίχους οι οποίοι διακόπηκαν από ελεύθερες ταφές ρωμαϊκών χρόνων, σώθηκαν στο επίπεδο της θεμελίωσης

Εικ. 5. ΜΕΤΡΟ Θεσσαλονίκης. Σταθμός «Σιντριβάνι». Διάσπαρση τροχιογραμμών. Εσωτερικό της λίθινης θήκης Τφ746.

Εικ. 6. ΜΕΤΡΟ Θεσσαλονίκης. Σταθμός «Σιντριβάνι». Διάσπαρση τροχιογραμμών. Λακκοειδής τάφος Τφ840.

Εικ. 7. ΜΕΤΡΟ Θεσσαλονίκης. Σταθμός «Σιντριβάνι». Διάσπαρση τροχιογραμμών. Κτερίσματα Τφ840.

και ήταν δομημένοι από σχιστόλιθους και αργούς λίθους, μεγάλων διαστάσεων. Σε τμήμα του κτηρίου ανασκάφηκε στρώμα καταστροφής με σπασμένες κεράμους στέγης λακωνικού τύπου, πέτρες και ελάχιστα αβαφή όστρακα. Επιπλέον, εντοπίστηκαν και ερευνήθηκαν δώδεκα συνολικά κατασκευές, μεταξύ των οποίων δύο πηγάδια, και 38 λάκκοι απόθεσης που στην πλειονότητά τους τοποθετούνται σε νεότερο χρονικά ορίζοντα.

ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ

Αρχαία Καλίνδοια

Το 2000, ύστερα από τυμβωρυχική επέμβαση, ερευνήθηκε, σε απόσταση 2 χλμ. περίπου βορειοανατολικά των αρχαίων Καλινδοίων (περί τα 1.000 μ. νότια του Καλαμωτού), ένας ιδιότυπος και διθάλαμος θαλαμωτός τάφος, εξωτ. διαστ. 3,15x6,50 μ.

Η μεγαλύτερη ιδιαιτερότητα του μνημείου είναι ότι ήταν διώροφο, με τον κυρίως νεκρικό θάλαμο κρυπτό, κάτω από έναν πρώτο ανάλογων διαστάσεων. Από τα αρκετά ευρήματα, που διέφυγαν της προσοχής των αρχαίων τυμβωρύχων (το μνημείο είχε συληθεί αρκετές φορές, ήδη από την αρχαιότητα), προκύπτει η μακροχρόνια χρήση του, από τις αρχές τουλάχιστον του 3ου αι. π.Χ. που κατασκευάστηκε, μέχρι και τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. (εικ. 8).

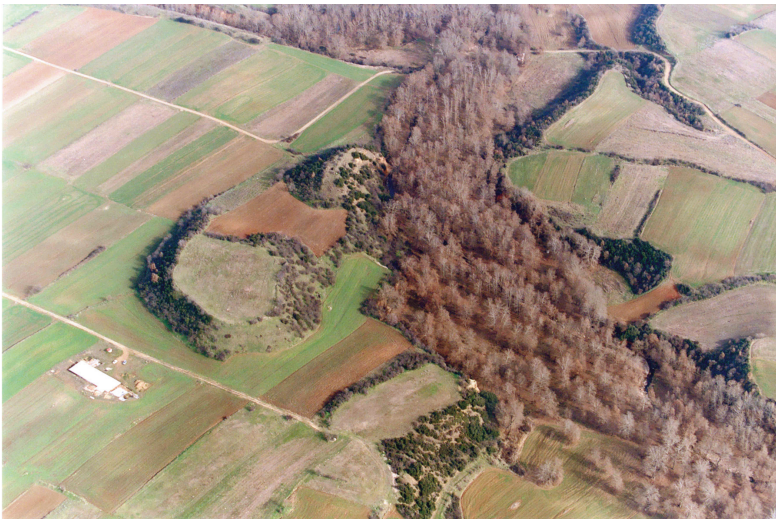
Στο διάστημα 2003-2008 ερευνήθηκε, στο κέντρο περίπου της πόλης των αρχαίων Καλινδοίων, μεγάλο μέρος ενός τεράστιου οικοδομικού συγκροτήματος, το οποίο αποκαλούμε συμβατικά «συγκρότημα του Σεβαστείου», επειδή οι τρεις πρώτοι από τους επτά μέχρι τώρα συνεχόμενους ορθογώνιους χώρους

του ανήκουν σε ναό της αυτοκρατορικής λατρείας, όπου συλλατρευόταν ο Δίας και η θεά Ρώμη (εικ. 9). Η ανέγερση του οικοδομήματος ανάγεται στις τελευταίες δεκαετίες του 1ου αι. π.Χ., αφού εξακριβώθηκε ότι αυτό ιδρύθηκε επί Οκταβιανού Αυγούστου (του οποίου μάλιστα βρέθηκαν δύο λατρευτικά αγάλματα), ενώ η λειτουργία του κράτησε, σύμφωνα με τα ανασκαφικά ευρήματα, μέχρι περίπου τα μέσα του 3ου αι. μ.Χ. Εκτός από τους τρεις πρώτους χώρους στα βόρεια του οικοδομήματος, που, όπως είπαμε, αποτελούσαν το Σεβαστείο της πόλης (ένα από τα μεγαλύτερα και πρωιμότερα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας), οι υπόλοιποι χώροι του νοτιότερα επιτελούσαν άλλες λειτουργίες (αίθουσα συμποσίων, βουλευτήριο, εξέδρα αγαλμάτων). Από την ανασκαφή του συγκροτήματος, του οποίου η έρευνα δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί, προέρχεται, εκτός των άλλων, πλήθος θραυσμάτων από μαρμάρινους ανδριάντες αυτοκρατόρων, ηρώων και θεών, αρχιτεκτονικά γλυπτά, όπως και σημαντικές για την ιστορία του οικοδομήματος επιγραφές (εικ. 10-13).

Καλλιθέα

Στο πλαίσιο του Έργου «Ιερό του Άμμωνος Διός Χαλκιδικής - Ανάδειξη», που ήταν ενταγμένο στο επιχειρησιακό πρόγραμμα «Πολιτισμός», ερευνήθηκε το ιερό του Άμμωνος Διός και του Διονύσου. Το ιερό είχε αποκαλυφθεί το 1969 και μικρό τμήμα του είχε ανασκαφεί έως το 1971. Η πρόσφατη έρευνα συμπλήρωσε και συνέχισε την παλαιότερη και με την κατάλληλη διαμόρφωση που έγινε στο χώρο δημιουργήθηκαν τρεις κύριοι τομείς: ένα βαλανείο ρωμαϊκών χρόνων, ο ναός

Εικ. 8. Αρχαία Καλίνδοια. Αριστερά το στέγαστρο του «Σεβαστείου». Αεροφωτογραφία.

Εικ. 9. Αρχαία Καλίνδοια. Μακέτα του θαλαμωτού τάφου.

Εικ. 10- 12. Αρχαία Καλίνδοια: Κεφαλές Οκταβιανού Αυγούστου, Φλαβίας Μύστας και Μελεάγρου.

του Άμμωνος Διός που χρονολογείται στο β' μισό του 4ου αι. π.Χ. και δίπλα του δύο παράλληλες σειρές μνημειακών βάθρων της ίδιας εποχής με αυτόν, και, τέλος, η περιοχή του σπηλαίου, όπου εντοπίζεται και το ιερό του Διονύσου. Στους τομείς αυτούς οδηγούν ειδικά διαμορφωμένοι διάδρομοι, ενώ κατασκευάστηκε ακόμη και μικρό θέατρο για τη φιλοξενία εκδηλώσεων (εικ. 14).

Το βαλανείο καταλαμβάνει το βόρειο τμήμα του ιερού (εικ. 15). Αποτελείται από τρεις συνεχόμενους χώρους, το θερμό (*caldarium*), το μέσο (*tepidarium*) και τον ψυχρό οίκο (*frigidarium*) στον άξονα ΒΔ.-ΝΑ. που επικοινωνούν μεταξύ τους και κατατάσσεται στον «εν σειρά» αρχιτεκτονικό τύπο, γνωστό από τα λουτρά της Πομπηίας. Σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα, το βαλανείο κατασκευάστηκε στο α' μισό του 2ου αι. μ.Χ., ή και νωρίτερα, και η χρήση του, ή τουλάχιστον η χρήση τμήματός του, συνεχίστηκε έως το α' μισό του 4ου αι. μ.Χ. Στη διάρκεια αυτής της μακράς περιόδου διαπιστώθηκαν τουλάχιστον δύο επισκευές.

Η είσοδος του βαλανείου βρίσκεται στο νότιο τμήμα και αμέσως βορειότερα ο ψυχρός οίκος με εξωτερική δεξαμενή (πισίνα), αποδυτήριο και ένα μεγάλο κεντρικό χώρο, στο κέντρο του οποίου υπήρχαν τέσσερις κίονες που περιέβαλλαν μια κατασκευή, ίσως περιρραντήριο. Ο ψυχρός οίκος ήταν διακοσμημένος με μαρμάρινα αγάλματα, τμήματα των οποίων έχουν βρεθεί κατά την έρευνα. Βόρεια του ψυχρού οίκου βρίσκεται ο μέσος οίκος με επιμέρους χώρους με πήλινους λουτήρες και μαρμάρινες λεκάνες. Ο χώρος έφερε υπόκαυστο με τοξωτά στηρίγματα και σύστημα θέρμανσης στους τοίχους (μεικτό σύστημα με πήλινα πειόσχημα πλακίδια και πήλινους αεραγωγούς ορθογώνιας διατομής).

Εικ. 13. Αναθηματική επιγραφή από το «συγκρότημα του Σεβαστείου».

Ο βορειότερος χώρος, ο θερμός οίκος, είναι μονόχωρος με ασπίδα στα ανατολικά, ένα αρχιτεκτονικό στοιχείο που απαντά πολύ συχνά στα λουτρά. Η υψηλή θερμότητα που ήταν απαραίτητη για τη λειτουργία του χώρου επιτυχανόταν με υπόκαυστα με τετράγωνους πεσσίσκους στο δάπεδο και με πήλινους αεραγωγούς ορθογώνιας διατομής στους τοίχους (*tubuli*).

Εκτός από τους κύριους χώρους ερευνήθηκαν, επίσης, δύο προπνιγεία και σύστημα υπόγειων διαδρόμων που εξυπηρετούσαν τη λειτουργία του βαλανείου.

Ο ναός του Άμμωνος Διός (εικ. 14-16) είχε ανασκαφεί το 1969. Στο πλαίσιο του επιχειρησιακού προγράμματος εντοπίστηκαν και ερευνήθηκαν δύο παράλληλες σειρές με μνημειακά βάθρα ανατολικά του ναού που αποτελούσαν μαζί με αυτόν ένα ενιαίο συγκρότημα. Πρόκειται για έξι βάθρα στη μια σειρά και δύο και μια μακρόστενη κατασκευή στην άλλη. Επάνω τους αρχικά υπήρχαν γλυπτά, κατά τη συνήθεια των αιγυπτιακών ιερών.

Η έρευνα στην περιοχή των βάθρων αποκάλυψε, επίσης, τη μεταφορά νερού στην περιοχή, πιθανότατα για τη λειτουργία ιερής δεξαμενής, καθώς και την ύπαρξη πρωιμότερης φάσης του ιερού το Άμμωνος Διός, η οποία χρονολογείται στο α' μισό του 4ου αι. π.Χ. (εικ. 17). Το ιερό του Διονύσου και πιθανότατα των Νυμφών βρίσκεται στην περιοχή του σπηλαίου. Η συνέχιση της έρευνας έδειξε ότι, εξαιτίας

Εικ. 14. Ιερό Άμμωνος Διός. Διαμόρφωση αρχαιολογικού χώρου.

Εικ. 15. Λουτρό. Γενική άποψη.

Εικ. 16. Ναός Άμμωνος Διός.

Εικ. 17. Ιερό Άμμωνος Διός. Βάθρα και σ' φάση του ιερού.

Εικ. 18. Ιερό του Διονύσου. Περιοχή σπηλαίου. Κλιμακοστάσιο.

της διάβρωσης των υδάτων που υπάρχουν άφθονα εκεί, έχει αλλάξει σημαντικά η τοπογραφία της περιοχής. Αποκαλύφθηκε μια μνημειακή κλίμακα που χρονολογείται στον 4ο αι. π.Χ. και οδηγεί σε ψηλότερα άνδρα (εικ. 18), όπου πιθανότατα πρέπει να αναζητηθούν κτίσματα του ιερού, ένα κρηναίο οικοδόμημα της ίδιας εποχής, πεσμένες δεξαμενές ρωμαϊκής εποχής, και τέλος, υδραλέτης

(νερόμυλος) της όψιμης αρχαιότητας. Εντοπίστηκαν, επίσης, τα λείψανα πήλινων αγωγών που χρησιμοποιήθηκαν για τη μεταφορά του απαραίτητου, για τη λατρεία του Άμμωνος, νερού στο ναό του θεού. Η ανασκαφή της περιοχής αυτής έδωσε ενδιαφέρουσα κεραμική που χρονολογείται από την προϊστορική εποχή έως και την ύστερη αρχαιότητα.

Προϊστάμενοι

Χάιδω Χρυσανθάκη Κουκούλη (2000)

Ελένη Τρακοσοπούλου (2001)

Δημήτριος Γραμμένος (2001-2002)

Ελένη Τρακοσοπούλου (2002-2006)

Λίλλιαν Αχειλαρά (2006-2010)

Ανασκαφές

Μετρό Θεσσαλονίκης

Αρχαία Καλίνδοια

Καλλιθέα Χαλκιδικής, Ιερό Άμμωνος Διός

Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι

Λ. Αχειλαρά

Κ. Σισμανίδης

Ε. Τσιγαρίδα